

Методологічні основи функціонування кредитної кооперації в економіці

Чижевська М.Б., к.е.н., доцент

Анотація: Розглядаються проблеми і перспективи розвитку кредитної кооперації, як альтернативи успішного кредитування малого підприємництва і населення. Автором представлені методологічні підходи до організації системи кредитної кооперації.

Ключові слова: кредитна кооперація, кредитування населення, кооперативи.

Вступ. В умовах світової глобалізації актуалізується вирішення питання ефективного залучення і подальшого використання фінансових ресурсів. Для формування стійкого економічного зростання необхідно вирішення завдань, пов'язаних з підтримкою малого і середнього підприємництва, більш повним залученням заощаджень населення і господарюючих суб'єктів в економіку, формуванням атмосфери ділової активності населення.

Ступінь вивчення питання. Окремі аспекти цього питання розглянуті в роботах К.Вахітова, В.Гейця, В.Гончаренка, В.Пахомова, М.Шкляра та інших вчених. Разом з тим для реалізації даного завдання потрібно обґрунтувати соціально-економічну необхідність розвитку кредитної кооперації, визначити її ринкову нішу, розкрити сутність відносин, пов'язаних з формуванням кредитної кооперації, розглянути ймовірні альтернативні шляхи їх розвитку.

Постановка завдання. Розв'язати проблему забезпечення кредитними ресурсами малого підприємництва можна кількома шляхами: створити ефективну державну систему сприяння розвитку малого підприємництва; створити спеціалізовані банківські установи, що фінансують малий бізнес; розширити сферу кредитування малого бізнесу через мережу фінансово-кредитних установ парабанківської системи.

Крім того, будь-яка держава повинна турбуватися про обов'язковий розвиток у фінансовому секторі ощадно-кредитних установ із соціальною домінантою в напрямках своєї діяльності. В нашій країні, до реформування кредитної системи в умовах планово-адміністративної економіки з державною монополією у всіх її галузях, заборонаю підприємницької діяльності і дефіцитом товарів широкого вжитку, такою установою був Ощадний банк СРСР. В той час рівень попиту населення на отримання банківських послуг був досить низький. Практично це обмежувалося сплатою комунальних послуг і розміщенням коштів на так званих «ощадних книжках».

З розвитком ринкових відносин у населення, що залишилося найменш захищеним, ніж раніше, а також нових підприємницьких структур, виникла необхідність у кредитних коштах і більш різноманітних банківських послугах. Дану місію мав би виконувати Ощадний банк, як спеціалізована банківська установа, тим більше, що він був монополістом з обслуговування фізичних осіб. Однак, соціальна спрямованість була втрачена і фінансова політика насправді нічим не відрізнялася від політики комерційних банківських установ, виключною метою яких є отримання прибутку. Крім того, рівень довіри до цієї банківської установи було підірвано після втрати населенням своїх заощаджень при розпаді СРСР.

Нажаль в Україні досі не створена відповідна економічна основа для підтримки малих і середніх підприємств. Загальновідомо, наскільки важлива роль малого і середнього підприємництва, що вирішує багато соціально-економічних проблем – зниження безробіття, формування раціональної структури економіки, ріст доходної долі бюджетів всіх рівнів і т.п. Чим більший сектор малого бізнесу, чим більше людей в ньому працює, тим стабільніше і динамічніше економіка. Наприклад, в американській економіці успішно діють 25 млн. малих і середніх підприємств, що складає майже 99% всіх підприємств у США. На них працюють дві третини всіх американських робітників, виробляючи більш ніж 50% ВВП [1]. Приблизно також і в інших розвинених країнах: біля половини національного продукту виробляється на малих і середніх підприємствах в Іспанії, Італії, Німеччині.

В Україні мале підприємництво існує вже більше чотирнадцяти років. Одночасно з адміністративно-бюрократичними бар'єрами однією з причин, що гальмують розвиток підприємництва, є брак кредитно-фінансових ресурсів в цій сфері. Система кредитування малого бізнесу, що відповідає сучасним вимогам, ще на початку свого розвитку. Основна проблема в кредитуванні малих підприємницьких структур – повернення коштів.

Не можна не зазначити, що в нашій країні досі недостатня різноманітність інститутів кредитно-фінансової системи, котрі мають вирішувати проблему залучення більшої частки заощаджень населення і суб'єктів господарювання в якості інвестицій. Кредитно-фінансові інститути повинні грати в економіці роль так званої «трансмисії», що діє у замкнутому ланцюгу: заощадження – інвестиції – економічний ріст – заощадження.

Як свідчать дослідження, більшість людей хотіли би виявити власну ділову активність, спробував свої сили у малому бізнесі, або будучи членами якої-небудь організації, вкласти власні кошти, при цьому маючи можливість впливати на рішення про напрями розміщення цих коштів. Однак розмір коштів, який мають такі потенційні інвестори незначний, крім того при виході на фінансовий ринок вони зіштовхуються з великими трансакційними витратами, а на відкриття власної справи їх також не вистачить. Таким чином, затребуваними представляються форми колективної самоорганізації дрібних інвесторів, для яких інструменти фінансового ринку, для кожного з

них окремо, залишаються недоступними із-за високої ціни, складності роботи з ними або небажання емітентів і посередників займатися невеликими угодами. Отже, одночасно з активізацією діяльності інститутів банківської системи і більш дрібних фінансових структур з акумуляції коштів населення і малих господарюючих суб'єктів в інвестиційних цілях, мають бути підготовлені умови для залучення самого населення і підприємців в активне використання своїх заощаджень шляхом їх добровільного об'єднання на основі самостійності і самоорганізації.

Результати дослідження. Це можуть бути наступні види кредитно-фінансових інститутів: інвестиційні фонди, фонди підтримки підприємництва, автономні некомерційні організації, недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, товариства взаємного кредитування суб'єктів малого підприємництва, кредитні кооперативи тощо. Виходячи з аналізу характеристики цих інститутів та напрямів розміщення залучених ними коштів, ми можемо стверджувати, що серед існуючих фінансових посередників для реалізації завдань з дрібного кредитування, залучення заощаджень населення в ефективне використання, а також з надання можливостей виявлення ділової активності населення найбільш цікавими є кредитні кооперативи.

Сьогодні з боку населення і суб'єктів малого підприємництва до них виявляється достатньо широкий інтерес. Кількість установ кредитної кооперації (лише кредитні спілки) в Україні нині досягає 700. Серед них є фінансово міцні та економічно життєздатні, але є й такі, що перебувають на межі банкрутства.

Установи кредитної кооперації можна розглядати з двох боків: як різновид кооперативних підприємств і як особливий вид ощадно-кредитних інститутів. В першому випадку, кредитний кооператив можна визначити як кооперативне підприємство, метою якого є забезпечення кредитами своїх членів-пайовиків. В другому – кредитний кооператив – це особливий ощадно-позиковий інститут, створений на кооперативних засадах для акумуляції коштів населення та ефективного їх використання. Кредитний кооператив має якості як кооперативного, так і кредитного підприємства. Як кредитне підприємство він відрізняється тією особливістю, що не прагне до отримання максимального прибутку і обслуговує тільки своїх членів, тобто відноситься до некомерційного сектору економіки. В якості кредитного інституту, він займається, головним чином, наданням кредитів з грошових коштів, що залучаються шляхом внесків та позик.

Кредитна кооперація має бути системою, що підтверджується наявністю в неї необхідних властивостей (пропорційність, цілісність, взаємопов'язаність елементів і т.п.), але вона як підсистема належить до декількох систем більш високого рівня, які є частками макроекономічної системи країни: кредитно-фінансова система; система кредитування малого підприємництва і населення; соціальна система, що виконує ряд важливих соціальних завдань;

кооперативна система. Оскільки по суті кредитний кооператив все ж таки є класичним кооперативним підприємством, розглянемо кредитну кооперацію як складову кооперативної системи.

Кооперативну систему можна представити як сукупність кооперативних підприємств, що створюють певну цілісність на основі автономної асоціації осіб, що добровільно об'єдналися з метою задоволення своїх спільних економічних, соціальних і культурних потреб і створивши підприємство, що знаходиться у спільній власності і демократично контролюється, діяльність якого спрямована не на отримання прибутку на вкладений капітал, а на збільшення доходів своїх членів або скорочення їх витрат, завдяки спільному виконанню відповідних функцій. Кооперативна система включає споживчу, виробничу, сільськогосподарську і кредитну кооперацію. Всі види кооперативних підприємств мають тісні інтегровані зв'язки.

Виходячи з аналізу робіт класиків теорії кооперації А.Чаянова, М. Туган-Барановського, К.Маркса, В.Леніна, можна зробити висновок, що їх основні розбіжності у виділенні критеріїв, які розмежовують кооперативні і капіталістичні підприємства. Однак, в цілому їх погляди зводились до наступного. Кооператив є підприємством некапіталістичного типу і як би він за своїм зовнішнім виглядом не наближався до капіталістичного підприємства, його внутрішній характер і цілі зовсім інші. Це чітко визначив М.Туган-Барановський: «Якщо тіло кооперативу створено капіталізмом, то душа його вдихнута соціалістичним ідеалом» [2]. Економічна природа доходу (вигоди) кооперативів виявляється в економічному сенсі у вигляді не доходу як такого, а заощадженої частки своїх витрат членами товариства.

Велике місце в теорії кооперації приділено питанню отримання людьми, що об'єдналися в кооператив, більшої економічної незалежності. Об'єднавшись у кооператив дрібні підприємці можуть досягти таких самих конкурентних умов, що і великі господарюючі суб'єкти. Сила будь-якого кооперативного підприємства у солідарній зацікавленості його членів в результатах діяльності. Брак капіталу замінюється прагненням членів зробити все можливе для успіху спільної справи.

По відношенню до сторонніх суб'єктів, кооперативна установа нічим не відрізняється від будь-якої іншої. Різноманітні товари і послуги кооператив має продавати за найвигіднішими умовами - це необхідно для його успішної роботи. Кооператив – не благодійна установа, а господарююча організація в інтересах визначеної групи осіб і його діяльність має бути на основі економічного розрахунку.

За твердженням вчених-теоретиків кооперації дуже важливою умовою успішного функціонування кооперативу є наявність досвідчених фахівців-керівників. Оскільки, судячи з історії розвитку кооперації, були випадки, коли відсутність успішних керівників призводила до укрупнення кооперативу, а не до зростання їх кількості. В досить великому кооперативі важко застосовувати демократичні принципи їх діяльності. Крім того класики

кооперації зазначали про необхідність об'єднання дрібних кооперативів в спеціальні спілки для створення більш потужної системи, а також про дотримання принципів кооперації, зокрема: добровільність, самостійність, не створюючи жодної опіки зверху.

Аналізуючи передумови виникнення кредитної кооперації, можна стверджувати, що основними з них були: віддаленість сільських господарств від банківської системи, малий розмір необхідних кредитів (сільська кредитна кооперація), обмежений доступ до банківських кредитних коштів, високі відсотки, небажання банків працювати з дрібними господарями та ремісниками із-за частих неплатежів, а для капіталістичного кредиту єдиним забезпеченням є капітал або майно позичальника. Відмітимо, що на сьогодні в багатьох країнах колишнього СРСР проблеми кредитування в сільській місцевості залишаються тими самими, що і в 19 столітті.

За допомогою кредитної кооперації було знайдено кредитний апарат, котрий заходився би поблизу господарства і будував свої операції не на майновому забезпеченні. При кредитуванні стали керуватися принципами необмеженої і взаємної відповідальності всіх членів, які вперше запропонував застосовувати в роботі кооперативних кредитних установ Ф. Райффайзен. Це змусило членів кооперативу з більшою активністю відноситися до справ товариства, контролювати його роботу і створити так звану «громадську думку на користь акуратного повернення позик» [3].

Розкриваючи фінансову структуру кооперативу, порядок кредитування, А.Чаянов відмічав, що умовою користування кредитом, окрім даних про господарство, є оцінка особистих якостей позичальника, його працездатності, заповзятливості та добросовісності – тільки на основі цих даних приймалося рішення про надання позики. Призначення кредиту мало бути виробниче, економічно обґрунтоване та беззбиткове. Головним джерелом коштів кредитного кооперативу мають бути внески членів кооперативу, тобто кредитна кооперація виступає замкненою організацією; по мірі свого розвитку і зміцнення вона повинна акумулювати всі вільні кошти, доповнюючи їх державними коштами із банків. За словами А.Чаянова, характер кредитних операцій повинен враховувати місцеві особливості і характер еволюції району своєї діяльності. Він робить важливий висновок про економічне значення кредитної кооперації, убачаючи в ній форму поступового усупільнення значної частки землевласницького капіталу, що забезпечує не тільки його найбільш повне використання, але й відповідність цього використання свідомо спрямованого на суспільні інтереси розвитку виробничих сил.

Висновки. Багато аспектів класичної теорії і методології розвитку кооперації актуальні і в наші дні, але для ефективного функціонування системи кредитної кооперації нового типу необхідна цілісна сукупність оновлених методологічних підходів до її організації, основними з яких є:

- системність кооперації. Виходячи з системного розуміння економіки і процесів, що протікають в ній, кредитна кооперація передбачає наявність у своєму складі різних видів установ, які визначаються функціями, що виконує кредитна кооперація. Дана система характеризується певною ієрархією, наявністю альянсів, територіальною і функціональною прив'язкою її структурних елементів, саморегулюванням, має спосібність до самоорганізації і саморозвитку, оскільки спирається на самоорганізацію населення, спроможна до автономного функціонування, що пов'язано з особливим джерелом інвестиційних ресурсів: з одного боку, ці ресурси в самій організації, а з іншого – ці ресурси постійно самозбільшуються і відтворюються, що визначається і іншими процесами;

- поєднання в одній особі джерела і споживача коштів;

- залежність механізму функціонування кредитних кооперативів від специфіки попиту і пропозиції: динамізм, особлива гнучкість умов, простота і зрозумілість операцій, дрібний характер залучених і розміщених капіталів, демократичний принцип прийняття рішень, найбільш повне виключення ризиків втрат, доступність;

- вплив кредитної кооперації на оновлення механізму регулювання ринкової економіки, що обумовлено специфікою впливу на нього шляхом активного формування нового блоку цього механізму – самоорганізації недостатньо забезпеченого населення;

- особлива роль кредитної кооперації в розвитку підприємницької культури, котра полягає у формуванні морального клімату і взаємодовіри між кооперативом і його членами, що є основоположним принципом її функціонування;

- фрактальний принцип організації кредитної кооперації (фрактал – самостійно діюча структурна одиниця організації, цілі і досягнення якої піддаються однозначному визначенню);

- диверсифікація функцій і видів діяльності;

- соціальна орієнтація кредитної кооперації як особливої сукупності загальноекономічних відносин;

- особлива роль кредитної кооперації в задоволенні нематеріальних потреб людини, зокрема в прагненні до самовизначення, участі і спілкування, самореалізації тощо.

Розвиток і функціонування кредитної кооперації повинно також дотримуватися визначених правил, що витікають із зазначених методологічних принципів і цільової орієнтації даної системи, з урахуванням традицій, ступеню розвитку сучасних інститутів самоорганізації населення та інституціонального середовища:

- обслуговування кредитним кооперативом тільки своїх членів, а не вільного кола осіб. Даний підхід є досить принциповим і тим самим відрізняє кредитні кооперативи від інших кредитних установ, наприклад комерційних банків;

- двоякість цілей діяльності кредитного кооперативу. Пріоритетною цільовою функціональною орієнтацією кредитних кооперативів є отримання соціального ефекту його членами, але при цьому економічний ефект від участі в кредитних кооперативах повинен бути на рівні, достатньому для задоволення інтересів пайовиків. Таким чином, пріоритетним завданням є не отримання можливо більшого прибутку на капітал, а надання кредитно-фінансових послуг своїм членам: в розвитку їх господарської діяльності, підвищенні матеріального становища, зниженні їх витрат, кредитуванні споживчих потреб – в деяких випадках можливо на шкоду спільним економічним інтересам кооперативу. Цей принцип можна розглядати як основний елемент кредитної кооперації та її ідентифікаційну ознаку;

- кредитна кооперація обслуговує певні соціальні верстви суспільства, а саме малий бізнес, середній клас і малозабезпечену частку населення, котрі зазвичай не мають самостійного доступу до ринку позикового капіталу, але мають трудовий або підприємницький дохід;

- орієнтація на принцип самопомоги означає розвиток кооперативу за рахунок мобілізації власних джерел. Історія свідчить, що зовнішня допомога не завжди позитивно сприяє розвитку підприємницької активності. Життєздатність кредитної кооперації в більшості залежить від наявності власних ресурсів. Участь членів організації у формуванні її коштів має не тільки фінансове, але і моральне значення, оскільки є основою їх активної участі в її діяльності. Відомо, що власних ресурсів не може бути достатньо для реалізації основної мети функціонування установи кооперативного кредиту. Виходом з цієї ситуації є залучення коштів, але не у формі безоплатної допомоги, а у вигляді позик (на ринкових умовах) або шляхом залучення внесків фізичних і юридичних осіб, котрі є членами кооперативу;

- самостійність в здійсненні діяльності кредитного кооперативу, неприпустимість втручання сторонніх осіб і установ в його діяльність. Держава має здійснювати по відношенню до кооперативних організацій тільки наглядові функції для контролю законності їх дій;

- висока ступінь фінансової захищеності кредитного кооперативу;

- близькість розташування установ кредитної кооперації до пайовиків і клієнтів. По-перше, виконання цього принципу повинно надати конкурентні переваги за показниками транспортно-часової доступності. По-друге, діяльність кредитного кооперативу в межах населеного пункту або району, в якому він розташований, або однієї з організацій (профспілка, підприємство, релігійна громада і т.п.), представляє собою один з необхідних принципів організації кооперативного кредиту, що створює такі переваги, як встановлення знайомств, тісних контактів і відносин довіри між членами організації та органами управління, що призводить до зниження кредитного ризику і має в роботі кредитної установи велике значення;

- дотримання принципу цільового використання виданих позик;

- багатofункціональність в напрямках кредитування, виходячи з різних потреб членів в кредитних ресурсах;
- гнучкість у функціонуванні установ кредитної кооперації. Мається на увазі гнучкість за умовами фінансування, приємні вимоги із забезпечення позик, швидке реагування на ринкову ситуацію;
- дрібність і незначний розмір залучених і розміщених капіталів. Установи кредитної кооперації повинні охопити погано розроблений іншими фінансовими посередниками ринок дрібних заощаджень населення і сферу дрібного кредиту;
- динамізм у розвитку. Кредитна кооперація повинна постійно знаходитися у розвитку, відповідаючи ринковим змінам, розширюючи спектр можливих послуг, створюючи структури на регіональному рівні;
- розвиток інтегрованих зв'язків між установами кредитної кооперації;
- кредитна кооперація – як форма розвитку ділової активності, творчості, самодіяльності населення.

Таким чином, на відміну від звичайного комерційного кредиту кооперативний кредит прирощується не тільки вартістю, але й сукупністю додаткових соціальних ефектів.

Доцільність і необхідність розвитку широкої мережі установ кредитної кооперації передбачається наступними можливостями:

- за існуючою ситуацією на ринку фінансових послуг необхідні посередники, що займаються кредитуванням населення і малого бізнесу;
- кредитна кооперація розміщує акумульовані кошти населення з урахуванням конкретних інтересів її членів;
- кредитна кооперація призводить до трансформації управління кредитом в напрямку демократизації прийняття рішень, посилення взаємної зацікавленості в роботі, до підвищення ділової активності населення;
- кредитна кооперація спроможна краще забезпечувати повернення кредиту внаслідок тісного контакту між членами, виступати гарантом для своїх пайовиків і підвищувати ефективність використання кредиту;
- розповсюдження установ кредитної кооперації робить отримання кредиту доступним і за умовами, у порівнянні з існуючими кредитними установами, більш приємними;
- розвиток кредитної кооперації супроводжується появою сукупних додаткових соціальних ефектів.

Література:

1. Калининченко Н., Карпинская В. Помогите бедному малому//Итоги. – 2001. - №45. – С. 34.
2. Туган - Барановский М. Социальные основы кооперации. –М.: Экономика, 1989. С.66
3. Чайнов А. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. – М.: Наука, 1991. С. 144.